

Hoofdstuk 7 | De tijd van pruiken en revoluties [havo]

7.1 DE VERLICHTING

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a - De verlichting was een beweging van mensen die het gebruik van het verstand wilden bevorderen.

- de wetenschappelijke revolutie uit de 17e eeuw

b - toepassing van het verstand

- een betere wereld

- Ze wilden met de rede alles te begrijpen en te verbeteren. Rationalisme en kennis zouden de wereld beter maken.

c salons, leesclubs en verenigingen

2

Bijvoorbeeld:

a Verlichte denkers hadden kritiek op godsdienstige intolerantie en vonden dat alle religies gelijke rechten moesten hebben.

b - iemand die niet in een god gelooft

- iemand die aanneemt dat God de wereld ooit heeft gemaakt, maar zich er niet meer mee bemoeit

3

Bijvoorbeeld:

- Voltaire vond de sociale ongelijkheid wel best. Volgens hem wilde slechts zo'n tien procent van de bevolking zelf nadenken.

- Volgens Rousseau waren alle mensen van nature gelijk en waren de bestaande ongelijkheden in strijd met de rede.

4

Bijvoorbeeld:

a - volkssoevereiniteit: het idee dat het volk de hoogste macht heeft

- In een rechtsstaat moet iedereen zich aan de wet houden.

- Mensenrechten zijn rechten van alle mensen.

b - De wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht moeten van elkaar gescheiden worden.

- Het parlement stelt wetten vast, de regering voert de wetten uit en onafhankelijke rechters controleren de naleving van de wetten.

- Om corruptie, machtsmisbruik en onderdrukking te voorkomen.

5

Bijvoorbeeld:

a Volgens Smith streven mensen van nature hun eigen voordeel na en dit kan volgens de wet van vraag en aanbod leiden meer welvaart voor iedereen.

b - Het mercantilisme verstoort het mechanisme van vraag en aanbod.

- zorgen voor eerlijke spelregels

- Laat mensen vrij in hun economisch handelen.

6

Bijvoorbeeld:

- In Felix Meritis deden verlichte denkers onderzoek, zoals dit experiment met een elektriseermachine.

7

Bijvoorbeeld:

a Ze ging studeren en correspondeerde met mannen.

b Ze wilde niet ondergeschikt zijn aan een man, terwijl veel verlicht denkende mannen dit kennelijk wel van haar verwachtten.

8

Bijvoorbeeld:

Met deze tekening kunnen mensen zo'n machine namaken en mogelijk verbeteren.

EINDOPDRACHTEN

9

5, 4, 1, 2, 3

10

Bijvoorbeeld:

- gebeurtenis: De uitgave vanaf 1751 van de *Encyclopédie*, om de mensheid vooruit te helpen door kennis uit de hele wereld toegankelijk te maken was een belangrijk resultaat van rationeel optimisme en 'verlicht denken'

- ontwikkeling: Het ontstaan van verlichte leesclubs en andere verenigingen waarin mensen discussieerden, ideeën uitwisselden of samen onderzoek deden, versterkte het 'verlicht denken'.

- verschijnsel: Het genootschap Felix Meritis in Amsterdam was een verlichte vereniging waar de ideeën van rationeel optimisme en 'verlicht denken' werden verspreid.

- handeling van een persoon: Rousseau schreef in 1744 een boek over sociale ongelijkheid, een belangrijk resultaat van rationeel optimisme en 'verlicht denken'.

- gedachtegang van een persoon: Frederik de Grote vond dat alle religies gelijke rechten moesten hebben. Ze konden immers niet bewijzen dat de een gelijk had en de ander niet. Dit was een voorbeeld 'verlicht denken'

b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe en waarom moderne ideeën over godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen zijn ontstaan.

HERHALING

11

A, B, D

12

B

13

B

14

A, D

15

B

16 *Bijvoorbeeld:*

Hier zijn bezoekers van de salon van madame Geoffrin afgebeeld, onder wie bekende verlichte denkers. In deze salon werden verlichte ideeën uitgewisseld.

VERDIEPING

17

Bijvoorbeeld:

a In het museum werden voorwerpen van kunst en wetenschap verzameld, zoals een elektriseermachine, waarmee wetenschappelijke experimenten werden gedaan. Bezoekers konden hun kennis vergroten en daardoor de wereld verbeteren.

b Musea laten voorwerpen zien waarmee bezoekers hun kennis kunnen ontwikkelen.

18

Bijvoorbeeld:

- Denkbeelden over verdraagzaamheid, gelijkheid voor de wet, de rechtsstaat, democratie en economische vrijheid zijn voorgekomen uit het verlichte denken.

- In Nederland was minder sprake van een oppermachtige staatskerk, en al helemaal niet van een absolutistisch monarchaal gezag, waartegen de verlichte denkers zich afzetten.

7.2 HET ANCIEN RÉGIME

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- Hoge edelen en hoge geestelijken hadden een luxe levensstijl en hadden voorrechten, zoals het jachtrecht. Ze betaalden nauwelijks belasting betalen.
- De lage adel op het platteland gebruikte zijn rechten om boeren uit te persen.
- De bourgeoisie werd rijk van handel en nijverheid, maar had niets te vertellen.
- De meeste boeren waren straatarm en moesten soms wel 70 procent van hun opbrengst afstaan aan hun heer, de kerk en de overheid.
- Arbeiders in de steden hadden het zwaar door de stijgende prijzen.

2

a - Het ancien régime was het bestuur voor een democratische revolutie.

- censuur, onvrijheid

b - systeem waarbij een absoluut vorst verlichte hervormingen van bovenaf invoert

- Frederik de Grote stond in Pruisen godsdienst- en persvrijheid toe en verbood martelen. Hij vond wel dat hij als koning absolute macht moest houden.

3

Bijvoorbeeld:

a De overheid had hoge schulden aan regenten die rijker werden door de rente daarover. Om die rente te betalen hief de overheid hoge belastingen.

b - (1) Het stadhouderschap werd erfelijk verklaard. (2) de stadhouder kreeg bijna overal het laatste woord bij de benoeming van regenten. (3) Op paleis Huis ten Bosch groeide een hofhouding met vorstelijke allure.

. De bloeitijd van de economie was voorbij en de Republiek had torenhoge schulden, maar de regenten werden rijker. Ze verdienden hun geld doordat ze grote bedragen aan de overheid leenden en daarvoor rente ontvingen.

4

Bijvoorbeeld:

- Ze had een verkwistende levensstijl.

- Ze hoorde bij het ancien régime. Tijdens de Franse Revolutie vroeg ze haar broer, de Oostenrijkse keizer, de oude orde te laten herstellen.

5

Bijvoorbeeld:

Uit het schilderij kun je opmaken dat de verlicht denkende koning Frederik zich bekommerde om zijn onderdanen en dat hij (als eerste dienaar van de staat) daarom de inspectiereis maakte.

EINDOPDRACHTEN

6

1, 4, 3, 2

7

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: Het stadhouderschap werd erfelijk verklaard, wat paste bij vorsten van het ancien régime.

- ontwikkeling: De groeiende onvrede onder het gewone volk van de Republiek en van Frankrijk was het gevolg van het beleid van de ancien régimes om zo veel mogelijk veranderingen tegen te houden.
 - verschijnsel: Dat absoluut vorst Frederik de Grote correspondeerde met verlichte denkers als Voltaire past bij het verlicht absolutisme.
 - handeling van een persoon: Frederik verbood martelen, een verlicht rationeel besluit omdat hij begreep dat verdachten ten onrechte konden bekennen uit angst voor pijn.
 - gedachtegang van een persoon: Frederik zag zichzelf niet als dienaar van God, maar als 'eerste dienaar van de staat'. Dat past bij een verlicht absoluut vorst.
- b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe en waarom alleenheersers (soms) moderne maatregelen nemen om hun macht te behouden.

HERHALING

8

C, D

9

B

10

A, B

11

Bijvoorbeeld: Jagen was een van de voorrechten van de adel in het ancien régime.

VERDIEPING

12

Bijvoorbeeld:

Het was rationeel van Frederik om voor 'vrijheid van geweten' te zijn en om godsdienstoorlogen 'onrechtvaardigheid' te vinden.

13

Bijvoorbeeld:

In West-Europa was de Fransman Voltaire een aanhanger, in Midden-Europa de Pruisische koning Frederik en in Oost-Europa de Russische keizerin Catharina.

14

Bijvoorbeeld:

- Sociale oorzaak: De boer gaat letterlijk gebukt onder de geestelijke en de edelman. Door de eeuwenoude rechten (die uit hun broekzakken hangen) van de standenmaatschappij konden adel en geestelijkheid de boeren uitpersen.
- Economische oorzaak: De meeste boeren waren net als deze boer straatarm. Ze moesten grotendeels de belastingen opbrengen, terwijl kerk en adel nauwelijks belasting betaalden.

15

Bijvoorbeeld:

Willem IV gaf opdracht voor een uitbreiding met twee symmetrische vleugels waardoor Huis ten Bosch ging lijken op het Franse koninklijk paleis in Versailles.

7.3 DE DEMOCRATISCHE REVOLUTIES

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

1a Er werden democratische grondwetten ingevoerd, waarin stond hoe een land geregeerd werd en wat de rechten en plichten van burgers waren.

b Onderdanen werden staatsburgers met politieke burgerrechten en plichten.

c Staatsburgers gingen een gemeenschap vormen die zichzelf bestuurde. Ze gingen gehoorzamen aan wetten en regels die door henzelf en namens henzelf waren opgesteld.

d Staatsburgers gingen participeren in de politieke macht die door henzelf en namens henzelf werd uitgeoefend.

2

Bijvoorbeeld:

a (1) Volgens de onafhankelijkheidsverklaring waren alle mensen gelijk en hadden ze 'onvervreembare rechten'. (2) Mensen mochten hun regering afzetten en een nieuwe instellen.

b (1) De VS waren een rechtsstaat met een democratisch gekozen regering. (2) De uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht werden gescheiden.

3

a

4, 10, 9, 3, 2, 1, 5, 7, 8, 6

b feit 1

4

a

6, 4, 5, 3, 1, 2

b feit 2

5

a

9, 1, 2, 3, 6, 4, 5, 8, 7

b *Bijvoorbeeld:* Omdat toen de democratie eindigde.

6

Bijvoorbeeld:

a - (1) landen die opgenomen waren in Frankrijk (Nederland), door Napoleon geregeerde staten (Spanje) en (2) andere vazalstaten van Frankrijk (Warschau)

b - Hij was gaan leven als een machtige ouderwetse vorst, getrouwd met de dochter van de Oostenrijkse keizer, wat leek op een koninklijk huwelijk uit het ancien régime.

- In veroverde landen voerde hij wetboeken in, waarin iedereen gelijk was voor de wet, en schafte herendiensten en andere privileges van adel en geestelijkheid af.

- Hij had veel macht, waarmee hij om verlichte hervormingen doorvoerde.

7

Bijvoorbeeld:

Het bijeenroepen van de Staten-Generaal door koning Lodewijk XVI leidde tot de Franse Revolutie.

EINDOPDRACHTEN

8

1, 7, 2, 8, 6, 5, 4, 5, 3

9

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: In 1787 namen de Amerikanen een democratische grondwet aan waarin werd vastgelegd hoe de VS bestuurd werden. Het was de eerste van de democratische revoluties in westerse landen.

- ontwikkeling: De Amerikaanse revolutie leidde tot enthousiasme bij verlichte Europeanen en inspireerde democratische revoluties in Europa en discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

- verschijnsel: Tijdens de democratische revoluties aan het eind van de 18e eeuw werden verkiezingen voor volksvergaderingen gehouden en grondwetten opgesteld.

- handeling van een persoon: De staatsgreep van Napoleon beëindigde de Franse democratie, maar was niet het einde van discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

- gedachtegang van een persoon: Volgens Van der Capellen zouden de 'vrije Batavieren' hun zaken zelf hebben geregeld in 'algemene vergaderingen, waar 'elke Batavier evenveel te zeggen had'. Hij hanteerde dit als voorbeeld in de discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap

b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe de huidige bestuursvorm, de democratie, in de westerse wereld tot stand is gekomen.

HERHALING

10

A, B

11

B

12

A

13

B

14

Bijvoorbeeld: De verovering van de Bastille wordt gezien als het begin van de Franse Revolutie, die leidde tot een democratische republiek. En dat is Frankrijk nu ook.

VERDIEPING

15

Bijvoorbeeld:

a Zonder trots.

b In de 19e eeuw was nationale eenheid belangrijk en wilden Nederlanders de partijstrijd uit de revolutietijd vergeten.

7.4 KOLONIALISME EN SLAVERNIJ

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a Vanaf de 16e eeuw stichtten Europeanen in Amerika koloniën met plantages waar ze eerst indianen en later zwarte Afrikanen als slaven lieten werken. Hierdoor ontstond de handel in en vervoer van slaven over de Atlantische Oceaan van Afrika naar Amerika die werd uitgevoerd door Europese handelskapitalistische compagnieën die er winst mee maakten.

b In de 18e eeuw nam de Europese overheersing over koloniën uitgebreid toe. Door de toename van het aantal kolonisten en plantages nam de vraag naar slaven toe.

c - In overvolle ruimten zaten ze vastgeketend in hun eigen uitwerpselen.

- Oorzaak: Ze werden gezien als handelswaar.

- Gevolg: Gemiddeld overleed zo'n 20 procent tijdens de overtocht.

2

Bijvoorbeeld:

a Het dagenlang kappen van suikerriet onder de tropische zon was zwaar werk.

b Intimidatie, wreedheid en verkrachting door Europeanen kwamen vaak voor.

c De plantage-eigenaren wilden zo veel mogelijk verdienen. De Europeanen waren machtig door hun vuurwapens.

3

a - de verovering van gebieden door de WIC

- Suriname

Bijvoorbeeld:

b plantagewerk, bouwwerk, huishoudelijk werk

c In de VOC-gebieden waren veel relaties tussen Europese mannen en Aziatische vrouwen.

4

Bijvoorbeeld:

a Een deel van de christenen was voor slavernij; een ander deel was ertegen.

b De verlichting was een oorzaak van het abolitionisme. Verlichte critici vonden slavernij in strijd met de natuurlijke gelijkheid van de mensen. Ze noemden slavernij achterlijk, immoreel en onmenselijk. Volgens Adam Smith was slavernij ook economisch slecht: mensen werden door loon meer geprikkeld om te werken dan door dwang.

c De Britse overheid schafte de slavenhandel af in 1807 en de slavernij in 1833. De Nederlandse overheid schafte de slavenhandel af in 1814 en de slavernij in 1860 in Nederlands-Indië en in 1863 in Suriname en op de Antillen.

5

Bijvoorbeeld:

a Slavernij was in Nederland verboden.

b Destijds zijn veel zwarte kinderen in Nederland terechtgekomen en zij hebben waarschijnlijk nu nakomelingen in Nederland.

6

Bijvoorbeeld:

7.16: Slaven worden vanaf de Nederlandse factorij Elmina (Ghana) naar een slavenschip gebracht voor vervoer naar Amerika.

7.17: De zwarte mensen zijn als slaven door handelaren vanuit Afrika over de Atlantische Oceaan naar Nieuw-Amsterdam zijn gebracht.

7

Bijvoorbeeld: De Nederlander had een relatie met de Indo-Europese vrouw. Hij bezat de twee slaven achter hem en hij had drie inheemse bewakers in dienst.

EINDOPDRACHTEN

8

3, 4, 1, 2

9

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: De Britse afschaffing van slavenhandel in 1807 was het eerste succes van abolitionisten.

- ontwikkeling: De slavernij werd in stappen afgeschaft: eerst slavenhandel, daarna slavernij in plantagekoloniën.

- verschijnsel: Het abolitionisme is een verschijnsel dat ontstond in de 18e eeuw in reactie op de uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel.

- handeling van een persoon: Karel V verbood de slavernij van indianen in 1542 waardoor kolonisten slaven uit Afrika lieten komen voor het werk in Amerika. In de 18e eeuw werd deze trans-Atlantische slavenhandel uitgebouwd, verbonden met de plantagekoloniën.

- gedachtegang van een persoon: Adam Smith was tegen slavernij omdat hij het economisch slecht vond: mensen werden door loon meer geprikkeld om te werken dan door dwang. Dit is een voorbeeld van de verlichting als oorzaak van het abolitionisme.

b Ik begrijp nu beter dat het abolitionisme net als de verlichting een westers verschijnsel was en dit verklaart waardoor slavernij nu nog veel voorkomt in de niet-westerse wereld en weinig in de westerse wereld.

HERHALING

10

A, B

11

A, B

12

A, B

13

a christenen en verlichte denkers

b 1 1807

2 1814

3 1833

4 1860

5 1863

14

Bijvoorbeeld: Met de afbeelding werd in 1913 de afschaffing van de slavernij in Suriname (1863) herdacht. Te zien zijn de slavenhandel (linksboven), het plantagewerk (linksonder) en het vrij leven van zwarte Surinamers na de afschaffing (rechts).

VERDIEPING

15

Bijvoorbeeld:

- Hoe heeft Equiano het voor elkaar gekregen om een autobiografie te schrijven in het Engels en om deze te publiceren?
- Waardoor heeft Equiano zijn vrijheid gekregen?

16

Bijvoorbeeld:

- Het bezit van slaven in Nederlandse vestigingen in Azië was al vroeg omvangrijker dan in Amerika.
- Naar Nederlandse vestigingen in Azië zijn meer slaven gebracht dan naar die in Amerika.

17

Bijvoorbeeld:

- Ik denk dat bron 11 betrouwbaar is wat betreft de werkplek en het uiterlijk van de personen omdat het een tekening is van een ooggetuige.
- Ik denk dat bron 11 niet representatief is wat betreft de behandeling van slaven door opzichters. De tekenaar heeft de wrede behandeling van slaven waarschijnlijk expres niet getekend
- Ik denk dat bron 12 wat betreft de wrede behandeling van slaven door opzichters betrouwbaar is omdat schrijver een ooggetuige was. Zijn woordkeuze klinkt ook niet overdreven.
- Ik denk dat bron 12 representatief is omdat de schrijver in het algemeen schreef over de behandeling van slaven in Suriname (niet over één plantage).

EXAMENTRAINING OVER DE TIJD VAN PRUIKEN EN REVOLUTIES

1

Bijvoorbeeld:

- waarden: verstandig (of kritisch) zijn en vrijheid
- Bij verlicht denken past: 'durf je verstand te gebruiken' en 'de verlichting niets anders eist dan vrijheid'. Kant keerde zich tegen kritiekloos gehoorzamen, omdat onmondige mensen zichzelf onvrij maken.

2

Bijvoorbeeld:

Voltaire beschreef burgerlijke vrijheden die in Engeland bestonden, zoals vrijheid van drukpers en vrijheid van godsdienst. Frankrijk werd in deze tijd bestuurd door absolute vorsten die niets wilden weten van deze vrijheden.

3

Bijvoorbeeld:

1 Een geestelijke en een edelman staan verschrikt te kijken. 2 Een burger ligt op de grond. 3 De burger breekt zijn ketenen en grijpt wapens vast. 4 De Bastille verwijst naar de opstand waarmee de Franse Revolutie begon.

De tekenaar geeft aan dat de derde stand, de burger, die geketend was door de geestelijkheid en de adel, zich aan het bevrijden is. Hij ziet dit als een positieve/rechtvaardige ontwikkeling.

5

Verlicht absolutisme (*bijvoorbeeld*) want in de tekst legde Frederik uit waarom hij tegen democratie is waarom het volk met wetten in bedwang gehouden moet worden.

6

Bijvoorbeeld:

- De vlucht van stadhouder Willem V naar Engeland als gevolg van de inval van het Franse leger met Nederlandse patriotten. De Oranjeboom wordt door patriotten omgetrokken.
- De tekenaar vond dit een goede verandering wat blijkt uit leeuw bij de vrijheidsboom. Het stadhouderschap tekende hij kapot, samen een kapot juk dat staat voor einde aan de onderdrukking. De zon van de 'vrijheid' gaat schijnen.

7

Bijvoorbeeld:

Ja, in bron 19 schreef een dominee in 1856 dat slavenhandel en slavernij een schande zijn christenen. In bron 20 sprak een verlicht denker zich in 1781 uit voor vrijheid van alle mensen. Een mens heeft niet het recht om over een ander mens te heersen.

8

Bijvoorbeeld:

- In de tekeningen worden negatieve kanten van de slavenhandel en slavernij weergegeven: een overvolle scheepslading.
- De tegenstanders van slavernij voerden een felle campagne om aandacht te vragen voor de onmenselijke en onrechtvaardige (want niet verlichte) praktijken van de slavenhandel en slavernij. Zij produceerden veel materiaal om de publieke opinie te beïnvloeden. De voorstanders van slavernij wilden zo min mogelijk aandacht, om de slavernij voort te kunnen zetten.

EXAMENTRAINING OVER MEERDERE TIJDVAKKEN

9

Bijvoorbeeld:

- taak van de regering of vorst: vooral gelijkens. Beide bronnen stellen dat de vorst vooral is aangesteld om de rechten van de mensen waar hij over regeert, te beschermen.
- redenering waarom regering of vorst macht bezit: vooral verschil. Volgens bron 22 wordt een vorst aangewezen door God, volgens bron 23 stellen de mensen zelf regeringen in.
- redenen voor afzetten vorst: vooral gelijkens. In beide bronnen staat dat een vorst of regering die de rechten van de mensen over wie hij regeert onvoldoende beschermt, door die mensen mag worden afgezet.

10

Bijvoorbeeld:

- 1 Na de Grieken is er 2000 jaar geen democratie geweest.
- 2 Onze democratie wortelt inderdaad in de middeleeuwse waterschappen en standenvergaderingen.
- 3 Onze representatieve democratie is heel anders dan de directe Atheense democratie.
- Ja, de verbreding van dit parlement wijst erop dat vertegenwoordiging sinds de middeleeuwen een essentieel element is geweest van de moderne democratie.

11

Bijvoorbeeld:

- In de slavenmaatschappij zijn de slaven getalsmatig dominant. Eigenaren en andere vrijen vormen maar een fractie van de totale bevolking.
- Batavia was in 1679 geen slavenmaatschappij, want er waren wel veel slaven (52,4%) maar ze waren niet dominant.
- Suriname in 1830 was wel een slavenmaatschappij want de slaven waren met 86,4% wel een dominant deel van de bevolking.

12

Bijvoorbeeld:

- . Na de oudheid raakte slavernij in West-Europa in onbruik. Er ontstond wel horigheid, maar die verdween in de late middeleeuwen.
- Deze ontwikkeling was niet representatief voor de rest van de wereld. Het was een uitzondering, want in de rest van de wereld bleef slavernij bestaan.